

dr Jacek Wilczur

**Dokumenty odnoszące się do różnych problemów
Romów polskich, proveniencji okresu
Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.**

**Zespół znajdujących się w zasobach
Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie.**

Decyzja z dnia 09.10.2006 r. Prezes Instytutu Pamięci Narodowej dr Janusz Kurtyka, wyraził zgodę na wykorzystanie w celu prowadzenia badań naukowych, dr Jacka E. Wilczura, Dyrektora Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holocaustu, materiałów archiwalnych odnoszących się do dziejów i problemów Romów polskich.

Owe materiały archiwalne znajdują się w zasobach IPN.

Łącznie przebadalem zawartość 102 teczek.

Zawartość teczek była w sensie tematycznym mocno zróżnicowana, a ilość kart w poszczególnych teczkach uzależniona była od wagi sprawy, uczestników postępowania i czasu trwania - w kilku teczkach znajdowało się po jednej lub 2 kartach dokumentów, w innych po ponad 200 kart dokumentów.

Dokumenty odnoszą się do okresu przełomu lat 50-tych i 60-tych i do drugiej połowy lat 70-tych.

Autorami i adresatami dokumentów są głównie następujące instytucje:

Komitet Centralny PZPR

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych PRL

Prezydium Rad Narodowych różnych szczebli, głównie wojewódzkich, powiatowych i miejskich.

Autorami poszczególnych dokumentów są inne jeszcze instytucje i organizacje, stowarzyszenia. M.in. w udostępnionych nam teczkach znajdują się adresowane do władz państwowych pisma stowarzyszeń romskich, najczęściej romskich organizacji społeczno-kulturalnych, zespołów tanecznych. Odrębną grupę pism stanowią dokumenty cygańskich zespołów produkcyjnych, cygańskich spółdzielni pracy.

W zespole dokumentów znajdują się m.in. pisma, listy prywatne Cyganów, kierowane do władz a zawierające opis ich osobistej sytuacji, prośby o pomoc, interwencję władz.

W poszczególnych teczkach znajdują się bardzo szczegółowe sprawozdania, okresowe, odnoszące się do ludności cygańskiej na określonych terenach, głównie w granicach województw. Owe sprawozdania obejmują stany liczebne Cyganów, stany zatrudnienia, ich udział w szkolnictwie podstawowym, przemieszczanie się z miejsc zamieszkania, do innych miejscowości, ruchy emigracyjne.

Oddzielną część dokumentów, stanowią sprawozdania komend wojewódzkich Milicji Obywatelskiej a traktujące w typowych dla tej grupy narodowościowej rodzajach przestępczości. Wykazy, sprawozdania, sporządzane są fachowo, bardzo dokładnie i drobiazgowo.

We wszystkich dokumentach z zasobów MSW-PRL, Romowie określani są mianem Cyganów i ten termin stosowany jest w przedstawionym sprawozdaniu.

Główne problemy poruszane w udostępnionych nam teczkach IPN:

- sprawy bytowe Romów, w tym sprawy mieszkaniowe, sprawy zasiłków, sprawy leczenia
- stosunki między Cyganami a ludnością polską w miejscu zamieszkania Cyganów
- kontakty Cyganów z władzami lokalnymi i instytucjami centralnymi.

W poszczególnych teczkach udostępnionego nam zespołu, znajdują się oceny przydatności Cyganów w pracy, do której zostali oni skierowani przez odpowiednie wydziały terenowych rad narodowych.

Ogromna wartość przedstawiają materiały traktujące o działaniach polskich władz omawianego okresu, w zakresie niesienia pomocy ludności cygańskiej, w rozwoju kultury, oświaty, w sumie, w adaptacji.

Ciekawe i ważne dla poznania sytuacji społecznej i politycznej Cyganów w epoce PRL, są dokumenty centralnych władz, zwłaszcza Komitetu Centralnego PZPR, poszczególnych ministerstw. Uchwały sekretariatu KC-PZPR stanowiły w omawianej epoce prawo i regulowały zasady postępowania władz centralnych i terenowych wobec cygańskiej mniejszości narodowej w Polsce.

Jeżeli mowa o przestępczości w środowisku cygańskim, należy tu dodać, iż w poszczególnych teczkach znajdują się skargi Polaków, adresowane do władz różnego szczebla, na zachowanie się Cyganów, na dokonywane przez nich kradzieże, oszustwa, naruszenia i łamanie porządku prawnego.

Role zdecydowanie negatywną w dziele adaptacji Cyganów, przystosowania się do przyjętych przez rdzenną polską ludność norm zachowań, postępowania, odegrali najczęściej lokalni przywódcy cygańscy, prowodyrzy, wójtowie.

Wyjątkową rolę, w sensie negatywnym, jeżeli idzie o adaptacje odegrali kolejni „królowie” cygańscy, najczęściej analfabeci. W interesie „króla”, jego rodziny i grona najbliższych, było utrzymanie całej grupy etnicznej cygańskiej w ciemnocie, w stanie niewiedzy, w nieufności wobec oficjalnych władz, instytucji rządowych, samorządowych.

Niezależnie od naszej obecnej oceny polityki centralnych władz politycznych epoki PRL w odniesieniu do grup mniejszości narodowościowych, a zwłaszcza wobec Cyganów - obywateli państwa polskiego, należy, w oparciu o dostępne dokumenty i materiały minionej epoki, stwierdzić, co należy:

- w okresie lat 1955-1981, który to okres udokumentowany jest w udostępnionych nam materiałach, polskie władze wszystkich instancji odpowiedzialnych za stosunki społeczno-ekonomiczne w kraju, otaczały opieką ludność cygańską, udzielały tej grupie narodowościowej bardzo dużej pomocy w różnorodnych formach.

Na podstawie znajomości tradycji, mentalności i ustalonych przez wieki norm moralnych i obyczajowych tej grupy etnicznej, można przyjąć, iż proponowane jej członkom rozwiązania przyjmowane były nieufnie, niechętnie.

Z treści zawartych w teczках materiałów można nie zorientować w tym, że zamierzone przez władze polskie i realizowane próby asymilacji Cyganów, włączenie ich w życie ekonomiczne, społeczne, kulturowe ludności polskiej, natrafiało na przeszkody bardzo trudne do przezwyciężenia.

Przedsięwzięcia władz, podejmowane działania, były w skutkach krótkotrwałe, bez żadnego widocznego znaczenia dla Cyganów.

Dla historyka, socjologa, etnologa, zajmujących się dziejami mniejszości narodowych i etnicznych na ziemiach polskich, dokumenty, materiały, oceny Cyganów w epoce PRL, ich stosunki z polską ludnością, z władzami, stanowią bardzo dużej wartości materiał poznawczy.

Do ciekawych informacji zawartych w teczках archiwalnych MSW-PRL zaliczyć należy:

- działalność znanej poetki cygańskiej Papuszy
- sytuacje Cyganów osiadłych i prowadzących koczowniczy tryb życia w województwie koszalińskim
- wykonywanie obowiązku szkolnego przez dzieci z rodzin cygańskich
- technika i organizacja kradzieży stosowane przez Cyganów

Bardzo ciekawe wnioski- dobre w sensie merytorycznym opracowanie na 19 stronach, autorstwa specjalisty, mgr płk Milicji Obywatelskiej zastępcy komendanta wojewódzkiego w Zielonej Górze:

- sprawy nadzoru administracji terenowej (poznańskie) nad realizacją polityki rządu w 1955r., w odniesieniu do Cyganów
- inicjatywy własne Cyganów, w kierunku usamodzielnienia się (inicjatywy gospodarcze, podejmowanie produkcji, zakładanie cygańskich spółdzielni)
- sprawy dobrowolnego osiedlenia się, dzierżawa działek ziemi
- polityka władz PRL w kwestii produktywizacji Cyganów
- sprawa budowy osiedla mieszkaniowego dla Romów w Łodzi

- w dokumentach MSW-PRL pojawiają się, co pewnie czas znane w środowisku cygańskim nazwiska - m.in. S. K., R. G., T. K., A. Ł.
- w materiałach MSW-PRL pojawiają się informacje o destrukcyjnej działalności poszczególnych Cyganów- najczęściej są to aktywni działacze swoich środowisk
- niewielka ilość, ale znaczących informacji na temat terroru wewnątrz grup cygańskich, groźby zabicia, pobicia (VI.1956r. teczka sygn. BU-MSW I, 336)
- w udostępnionych naszymu Instytutowi dokumentach jeden raz pojawia się informacja o donosach Cygana – A. Ł., na temat powiązań grupy Cyganów ze Świadkami Jehowy.

W tej samej teczce (MSW-I BU, 338) znajdują się informacje na temat wrogiego stosunku ludzi z otoczenia A. Ł. do katolików i kościoła katolickiego, o śmierci B. Bieruta.

Teczka zawiera również informacje o (rzekomej) współpracy A. Ł. z gestapo we Lwowie, o wymordowaniu przez gestapo grupy Cyganów wydanych przez A. Ł., informacje na temat krycia przez A. Ł., przestępczej działalności grupy Cyganów.

W załączeniu dokumenty z IPN.